

συνέχεται πανταχοῦ ἰσχυρῶς μέ τὴν πολιτικὴν διοίκησιν, διὰ τῆς ἀγρύπνου τῆς πολιτείας φροντίδος ὑπὲρ τῆς προόδου τῶν ὁμολογητῶν αὐτῆς· διὰ τῆς τῶν ἱερέων ἐπιφροσῆς εἰς τὰ πολιτικὰ πράγματα· διὰ τῆς μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῶν πολιτικῶν ὑπηρετῶν σωζομένης σχέσεως· διὰ τῶν κτημάτων καὶ προνομίων, καὶ διὰ τῆς ἀνοχῆς, ἢ ἀπαγορεύσεως τῶν λοιπῶν θρησκειῶν· ὥστε χωρὶς βίαιότητος πολιτικοῦ κλάου δέν ἀποσπᾶται θρησκεία ἀπὸ πολιτείας.

§. 4.

Περὶ Πολιτισμοῦ.

Ἐκαστος ἀνθρώπος, ἔταν γενναῖται ὑγιῆς, ἔχει δύναμιν ἔμφυτον εἰς τὸ νὰ συλλογίζηται καὶ μαιθάνη, καὶ εἰς τὸ νὰ γίνεται κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον κάτοχος γνώσεων καὶ δεξιότητων. Ἡ εἰσαμύρφωσις, ἢ τελειοποίησις τῶν ἐμφύτων τούτων δυνάμεων τοῦ ἀνθρώπου, ἣτις σκοπεῖ τὴν ὠφέλειαν τοῦ σώματος, τῶν ἠθῶν, καὶ τῶν γνώσεων αὐτοῦ, ὀνομάζεται Πολιτισμός. Τοῦτον τὸν πολιτισμὸν ἀναπτύσσουν κυρίως αἴτια ἐξωτερικὰ, ἣτοι ἡ ἀνάγκη, τὸ κλίμα, ἢ διαγωγή, ἢ ἀνατροφή, ἢ ἀγωγή καὶ ἢ διδασκαλία. Ἡ μὲν ἀνάγκη βιάζει τὸν ἀνθρώπου νὰ συλλογίζηται περὶ βοηθημάτων· ὥστε αὕτη εἶναι ἡ μήτηρ τῶν ἐφευρέσεων. Τὸ δὲ κλίμα δέν ἐνεργεῖ γενικῶς μένου εἰς τὸ τοῦ ἀνθρώπου σῶμα, τὸ ἄμεσον ὄργανον πάντων τῶν ψυχικῶν ἔργων· ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ψυχικὰς αὐτοῦ δυνάμεις· διότι καθὼς αἱ εὐδαίαι ἡμέραι ἀποκαθιστῶσι τὸν ἀνθρώπου

πρὸν εὐθυμόν καὶ κτηράκιον· οὕτω καὶ τὰ ὕγιες καὶ γαλη-
 νὸν ἀλίμα γίνεται κοινῶς ὠφέλιμον εἰς τὸ πνεῦμα αὐτοῦ,
 καὶ τὸ ἀποκαθιστῆ· ἀντιδημητικώτερον κατὰ τὰ ἐξωτερικὰ
 αἰσθήματα, καὶ εὐφύϊερον καὶ εὐκίνητότερον κατὰ τὰ ἐ-
 σωτερικὰ. Ἡ ὀρθὴ διαγωγή συμβάλλει μάλιστα εἰς τὸν πο-
 λιτισμὸν· διότι καὶ τὸ πλεῖστον μέρος τῶν προσκτωμένων
 ζωῶσεων χορηγεῖ, καὶ προσέτι προμηθεύει εἰς τοὺς ἀνθρώ-
 πους πλείονα εὐκαιρίαν καὶ ἄνεσιν, εἰς τὸ νὰ διαμορφώ-
 νωσι καὶ διεκλύνωσι τὸ πνεῦμα αὐτῶν κατὰ τὸ ἀνήκον.
 Ἡ κατὰ σκοπὸν γινόμενη ἀνατροφή, καὶ ἡ μετὰ λόγου
 διδασκαλία εὐκολύνουσι καὶ βοηθοῦσι τὸν πολιτισμὸν, τὸν
 ὅπου τελειοῦται ὀδηγοῦσιν εἰς τὸν σκοπούμενον βαθμὸν
 τῆς τελειότητος ἢ πείρα, καὶ ἡ μετὰ ταῦτα μελέτη, καθ'
 ὅσον συγχωροῦσιν οἱ βιωτικοὶ τοῦ ἀνθρώπου τρόποι, καὶ ἡ
 ἰκανότης τῶν ψυχικῶν αὐτοῦ δυνάμεων.

Ἐντεῦθεν ἀναγέται, ὅτι ἕκαστος ἀνθρώπος ἐξασκεῖ
 τὸ πνεῦμα του ἀναλόγως μὲ τοὺς βιωτικοὺς αὐτοῦ τρό-
 πους, καὶ τὰς ψυχικὰς δυνάμεις. Ἄλλ' οἱ γενικώτερου
 σκοπόμενοι, διαιροῦσι πᾶν τὸ ἀνθρώπινον γένος εἰς τρεῖς
 κλάσεις, ἤτοι εἰς Ἀγρίους, Βαρβάρους, ἢ πακοθήεις, καὶ
 Πολιτισμένους, ἢ χρηστοθήεις.

Ἄγριοι ὀνομάζονται ἐκεῖνοι οἱ λαοί, οἱ ὅποιοι
 ἀφίνουσι τὴν ἐξάσκησιν τῶν ψυχικῶν αὐτῶν δυνάμεων,
 μένον εἰς τὴν πρόνοιαν τῆς φύσεως, καὶ εἰς τὴν μίμησιν,
 μὴ φροντίζοντες οὐδὲν ἄλλως περὶ τῆς αὐτῶν τελειοποιήσεως.
 Αἱ γνώσεις αὐτῶν εἶναι ἐπιπόλαιαι, καὶ περικωρισμέναι μό-
 νον εἰς πράγματα αἰσθητὰ, καὶ τὰς ὀλίγας αὐτῶν ἀνάγκας.
 Αὗται περιορίζουσιν ἐπομένως καὶ τὴν εἰς τὰς τέχνας αὐ-

τῶν δεξιότητά, εἰς τὰς ὁποίας σπανιότατα ὑπερβύουσι·
 ἀλλὰ καὶ τότε βιαζόμενοι ὑπὸ τινος συμβεβηκότος, θῆ
 γίνεται καὶ τὸ πρῶτον βῆμα τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν. Ἐπειὴ
 δὴ ἔχουσιν ὀλίγας τινὰς ἀσχολίας, εἰς τὰς ὁποίας πατα-
 θαπανῶσιν ὅλον τὸν χρόνον, καὶ καταβάλλουσι πάσας τῆς
 δυνάμεις τῶν· διὰ τοῦτο ἀποκτώσιν κοινῶς εἰς τὴν ἐκτελε-
 σιν αὐτῶν δεξιότητα θαυμασίαν, καὶ δύναμις ἀπίστευτον
 κατὰ τοὺς αἰσθητικὰς καὶ τὸ σῶμα· τούτο δὲ ἀπεδεικνύει,
 ὅτι αὐτοὶ θέν ζοροῦνται φυσικὰ προτερήματα. εἶναι καὶ
 ὑπερβολὴν ἀσθενείας εἰς τὸν καλλωπισμὸν καὶ τὴν ματαιώ-
 τητά· ἀλλὰ οἱ καλλωπισμοὶ αὐτῶν φαίνονται πρὸς ἡμᾶς
 γαλακτώδεις· ἔδωκεν αὐτοῖς τινὰ εὐάρεστα εὐρύχειρα, χω-
 ρὶς νὰ αἰσθάνονται τὸ κῆλος αὐτῶν. εἶναι ἀμελείας· διότι
 θέν ἔχουσι φιλοτιμίαν καὶ φιλοπόνησιν, τὰ πλεῖστα τῆς
 ἀμελείας· ἔνθεν γίνονται ἀναίσθητοι μέχρι τινὸς βαθ-
 μοῦ, καὶ ἔπειτα εἰς ἄκρον ἀρπαθείας· διότι ὄντες ἀνάγω-
 γοί, θέν δύνασται νὰ χαλινώσωσι τὰ κίβητων, καὶ νὰ
 φέρωνται κοσμίως. εἶναι κατὰ μέρος κλέπται· οἷοι θέν
 δύνασται νὰ ἀνθίστανται εἰς τὰς ἐπιθυμίας τῶν. Ἐὰ κινή-
 ματάτων εἶναι πᾶν εὐμεταόλητα· διότι καὶ αἱ κλέψεις
 αὐτῶν ὑπερβύουσι ἐπιπόλαια, καὶ ἀγνοοῦσι τὰ ἀπλᾶ ἠθικὰ
 ἀξιώματα· οἷοι θέν ὀκνήσοι καὶ ἀπειροὶ ἀνιστέγων ἠδονῶν,
 γίνονται ἐνίστε ἔκδοτοι εἰς τὴν μέθην. Ἀγριώτατοι πάντων
 εἶναι οἱ Ἄνθρωποι ψάγιοι, εἴ τινες κινούονται εἰς τοῦτο
 διὰ ἠδονὴν τυχοῦ, ἢ ἐκδίκησιν, ἢ καὶ ἐκ δεισιδαιμονίας·
 Ὁ χαρακτηριστικὸς υἱὸς τοῦ φιλοπόνητος φυσικοῦ ἄνθρω-
 ποῦ, θέν εὐρίσκειται ἐν τῇ φύσει· ἀλλὰ συνετέθη ἐκ τῶν
 μερικῶν καὶ διεσπαρμένων χαρακτηριστῶν τῶν ἀγγέλων·

Ἡ εὐσιώδης τοῦ πολιτισμοῦ πρόθεσις εἶναι ἡ τέχνη τοῦ γράφειν, καὶ μάλιστα ἡ διὰ γραμματίων. Ὅταν ἓν τι ἔθνος ἀποκτήτῃ αὐτήν, ἐξέρχεται εὐθὺς ἀπὸ τῆν κλάσιν τῶν ἀγρίων· διότι διὰ τοῦ γράφειν καὶ ἀναγινώσκειν βελτιώνεται, καὶ ἀποκαθιστᾷ διαρκεῖς τὰς γνώσεις του· ἀρχικῶς γὰρ καλλιωπεύει καὶ πλουτίζει τὴν γλῶσσαν του· ἐπιχειρεῖ τὴν διδασκαλίαν τῶν παιδίων, καὶ συνιστᾷ δι' αὐτὴν φροντιστήρια· ἀποκτᾷ νόμους ἐγγράφους, καὶ διαταγὰς βιαστικὰς, καὶ διὰ τούτων χαρακτηρὴν ἠθικόν. Τότε δὲν ἐκτελεῖ τὰς ὑποθέσεις του κατ' ἀρίστησαν, καὶ ἐκ συνηθείας, ἀλλὰ κατὰ τὰ ἑρθεῖ ἀξιώματα. Αἱ γνώσεις του εἰσὶν ἀκόμη συγκεχυμέναι, καὶ διατάττει ἄπιστοῦν μόνον τὰς ἀναγκὰς αὐτῶν. Τὸ τοιοῦτον ἔθνος πατεῖ μὲν τὴν ὁδὸν τοῦ πολιτισμοῦ· ἀλλ' ἀπέχει πολὺ τοῦ τέλους αὐτῆς· διότι ἀκόμη συγκαταμιγνύει πολλὰ λείψανα τῆς ἀγριότητος μετὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ πολιτισμοῦ, καὶ κόμνει πρόθεσις μᾶλλον εἰς τινὰ αὐτοῦ μέρη, καὶ ὄχι εἰς τὸ ὅλον. Ἐν ἐνὶ λόγῳ εὐρίσκειται μετὰ τὸν τοιοῦτον πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἀγριότητος, καὶ εἶναι ὡς ἔθνος ἡμιπολιτισμένον, ἢ ἡμιάγριον, τὸ ὁποῖον ὀνομάζεται Β ἄ ρ θ α ρ ο ν.

Ἐν τι ἔθνος τελευταῖον, τὸ ὁποῖον διέταξι συστηματικῶς τὸ ἄθροισμα τῶν εὐγενεστέρων αὐτοῦ γνώσεων, καὶ ἀποκατέστησεν αὐταῖς ἐπιστήμας· ἐξευγένησε τὰς μηχανικὰς τέχνας, τὰς ὁποίας δὲν σπεύσει μόνον γὰρ τελειοποιῆ ὑφ' ἑαυτοῦ, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν γνώσεων καὶ εὑρεσέων ξένων ἔθνων· μεταχειρίζεται τὰς ἐπιστήμας ταύτας καὶ τέχνας εἰς ὠφέλειαν κοινὴν, καὶ ἔχει πάντα τὰ φροντιστήρια, τὰ ἀφοριώτα εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν πνευματικῶν δυνάμεων,

εἰς τὴν ἔκτασιν τῶν γνώσεων καὶ πάντοτε ἐξέων, καὶ εἰς τὴν κοινὴν εὐδαιμονίαν τοῦ ἀνθρώπου· τοῦτο εἶναι οὐ λόγῳ ἔθνος Πολιτισμένου, τὸ ὅποιον ἐξήλθε ἐκ μικρῶν ἀπὸ τῆς ἀγριότητος, διὰ τῆς μελέτης τῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν. Ταύτην ἐνόει ὁδὸν ἀληθῆ τοῦ πολιτισμοῦ ὁ Ὀβιδιος, διὰ τοῦ σοφοῦ ἀποφθέγματος „didicisse fideliter artes, amollit mores, nec sinit esse feroces“ τοῦτ' ἔστιν ἡ συνεχὴς τῶν ἐπιστημῶν μελέτη ἀπαλύνει τὰ ἔθνη, καὶ ἐμποδίζει τὴν ἐξαγρίωσιν αὐτῶν.

Οἱ μερικοὶ βαθμοὶ τῶν τριῶν τούτων κλάσεων τοῦ ἀνθρώπου εἶναι πολυάριθμοι, καὶ οἱ ὅροι αὐτῶν δυσδιάκριτοι. Ὁ πολιτισμὸς ὑπάρχει ὡς μὲν τις κλίμαξ, τῆς ὁποίας ὁ κατώτατος καὶ ἀνώτατος βαθμὸς γίνονται πρὸς ἡμᾶς ἀόρατοι, καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ἀναβαίνουν καὶ κατεβαίνουν τὰ ἔθνη, πορευόμενα εὐλοτε εἰς τὰ ἔμπροσθεν, καὶ ἄλλοτε εἰς τὰ ὀπίσθεν. Ἐκάστων ἔθνος πατεῖ ἐπὶ τινα ἰδιαιτέρου βαθμίου αὐτῆς, καὶ ἔχει μέτρον οὐκείου τῆς διαμορφώσεως τῶν ψυχικῶν δυνάμεων, καὶ οὐ ὡς ὑπερβαίνει ἄλλο ἔθνος, καθ' ἕν τι τοῦ πολιτισμοῦ μέρος, εἶναι πολλάκις ὑποδείξερον κατ' ἄλλα αὐτοῦ μέρη. Ἡ ἰδέα τοῦ πολιτισμοῦ, εἰς τὴν ὁποίαν ἔπρεπε νὰ σπεύσῃ πᾶν ἔθνος, εἶναι ἡ εὐδαιμονία ἐντέλεια τοῦ κοινωνικοῦ βίου, ἣτις ἐνεργεῖται διὰ τῆς διηνεκοῦς καταλλήλου χρήσεως τῶν συμφωριωτάτων μέσων, τὰ ὅποια ἀπεθλέκουσι τὴν πρόοδον πάντων τῶν σκοπῶν τοῦ κοινωνικοῦ βίου, ἀνελέγως μὲν τὴν ἀξιολογότητά ἐκάστου, Ἄλλὰ καὶ ἕν ἔθνος οὐδὲν ἔρθεσεν ἀκόμη ταύτην τὴν ἰδέαν. Τὰ Ἑυρωπαϊκά ἔθνη πατοῦσι κατὰ τὸ παρὸν τὸν ἀνώτατον τοῦ πολιτισμοῦ βαθμίου· ὅθεν

ὁ Εὐρωπαϊκός πολιτισμός. ἐκλαμβάνεται κοινῶς ὡς μέτρον τοῦ πολιτισμοῦ τῶν ἐπὶ τὰς λοιπὰς ἡπείρους ἐθνῶν, ἀλλ' ἔχει πάντοτε σὺν λόγῳ· διότι πολλάκις παραθλέπονται αἰσχίσεις, καὶ ἃς εὐρίσκεται τὸ ἐξεταζόμενον ἔθνος.

Εἰς ἑκτασιν καὶ πρόξενον τοῦ πολιτισμοῦ συμβάλλουσι κατ' ἐξοχὴν αἱ εἰς ξένους πολιτισμένους τόπους γινόμεναι Περιηγήσεις, καὶ τὰ διάφορα Δημόσια Φροντιστήρια. Ἡ πολιτεία χρεώσεται νὰ ἀφίνη τὰς τοιαύτας περιηγήσεις, εἰς τὴν ἔφασιν καὶ τὰς περιστάσεις ἐκάστου· γίνονται ὁμως κατ' ἐξοχὴν ὠφελιμώτεραι αἱ τῶν νέων τεχνιτῶν περιηγήσεις. Διὰ δὲ τὰ δημόσια φροντιστήρια χρεώσεται νὰ ἐπαγρυπνῆ αὐτὴ ἡ ἰδία πολιτεία. Ἡ φύσις δὲν περιώρισε τὸν νοῦν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸ Συλλογισθεῖσθαι· ἀλλ' ὅταν δὲν συγχωρεῖται ὁ ἄνθρωπος νὰ κοινολογῇ ἐλευθέρως τοὺς λογισμοὺς τοῦ, φαίνεται ὡς σεσημαίνοντος διόλου τοῦ τοιούτου τῆς φύσεως δώρου. Ἡ βεβαία τῶν λογισμῶν μετάδοσις γίνεται διὰ τῆς γραφῆς καὶ τῆς τυπογραφίας· διὰ τοῦτο ἡ Ἐλευθερία τῆς Τυπογραφίας ὑπάρχει βοήθημα ἀξιολογώτατον τοῦ πολιτισμοῦ· οἱ δὲ συγγραφεῖς, τὸ διασημώτατον αὐτοῦ ὄργανον. Εἰς διδασκαλίαν τῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν τεχνῶν συνιστῶνται διάφορα Φροντιστήρια· ὅλον διὰ μὲν τὸν κοινὸν λαὸν γίνονται τὰ Κοινὰ Σχολεῖα, ἢ Παιδαγωγεῖα· διὰ δὲ τοὺς πολίτας, τῶν ὁποίων τὰ ἐπαγγέλματα ἀπαιτοῦσι πλείονας γνώσεις, τὰ Πολιτικά Σχολεῖα· διὰ δὲ τοὺς πεπαιδευμένους, οἵτινες μαθαίνουναι συστηματικῶς τινὰς τῶν ἐπιστημῶν, καὶ ἀφιερώνονται μόνον εἰς αὐτάς, συνιστῶνται τὰ Γυμνάσια

καὶ Λύκεια, ὅπου διδάσκονται τὰ πρῶτα τῶν ἐπιστημῶν σοιχεῖα, καὶ αἱ προηγούμεναι γνώσεις αὐτῶν. Ἐκ αὐτοῦ πρὸς τούτοις γίνονται καὶ τὰ Πανεπιστήμια, ἢ Πανδιδακτήρια, ὅπου τελειοποιούνται, καὶ γίνονται ἱκανοὶ εἰς τὴν πράξιν τοῦ ἰδίου αὐτῶν ἐπαγγέλματος. Ἐκ τούτων συνιστῶνται καὶ ἕτερα διάφορα φροντιστήρια, ἐκ τῶν ὅποιον διδάσκεται μόνον ἓν τι εἶδος ἐπαγγέλματος· οἷον τὰ σχολεῖα τῶν κληρικῶν, τῶν ἀξιωματικῶν, τῶν πολιτικῶν, τῶν εὐγενῶν, τῶν ἐμπόρων, τῆς οἰκονομίας, ἢ γεωπονίας, τῆς μεταλλείας, τῆς οἰκονομίας τῶν δρυμῶν, τῆς μαιευτικῆς, τῆς παιμαντικῆς κ. τ. Προστίθεται Διδασκαλεῖα (Σεμινάρια), ὅπου γυμνάζονται οἱ μέλλοντες νὰ ἀναδεχθῶσι τὸ διδασκαλικὸν ἐπάγγελμα. Τὸ πολιτισμένον ἔθνος δεῖν πρέπει νὰ ἔχῃ μόνον τὸν ἀνάλογον ἀριθμὸν τῶν φροντιστηρίων τούτων· ἀλλὰ νὰ κυβερνᾷ αὐτὰ καὶ εὐσέχως. Αἱ Ἐπιστημονικαὶ Ἀκαδημαῖαι, καὶ αἱ Ἐταιρίαι καταγίνονται εἰς τελειοποίησιν τῶν ἐπιστημῶν, ἐν ὅποιον κυρίως εἶναι χρῆσις πάντες πεπαιδευμένου.

Αἱ Τέχναι εἰσιροῦνται κοινῶς εἰς Ἄρτια καὶ Ἐξασκητικὰς. Αἱ ἄρτια τέχναι (ἢ Ποιητικὴ καὶ ἢ Ῥητορικὴ) εἶναι κυρίως ἔργου τῆς φαντασίας, καὶ διδάσκονται θεωρητικῶς· ὅθεν ἡ πραγματικὴ αὐτῶν χρῆσις ἔχει βάσιν γνησίαν τὰ φυσικὰ προτερήματα, καὶ τὴν τοῦ καλοῦ αἰσθησιν, ἐξ ὧν τὰ μὲν διεγείρει μόνου ἢ διδασκαλία· τὴν δὲ τοῦ καλοῦ αἰσθησιν ἐκλεπτύνει. Αἱ δὲ ἐξασκητικαὶ τέχναι, οἷον ἡ Γραφικὴ, ἡ Λιθογραφικὴ, ἡ Ἀνδριαντοποιία, ἡ Καλλιγραφικὴ, ἡ Ἀρχιτε-

πνευματικὴ καὶ τὰ διδάσκονται εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Ἰχθυογραφίας, καὶ τὰς ὁμωνύμους αὐτῶν Ἀκαδημίας. Ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτὰς τὰς τέχνας εὐδοκιμοῦσιν οἱ κάτοχοι τῶν φυσικῶν προτερημάτων, καὶ τῆς τοῦ καλοῦ αἰσθήσεως. Μεταξὺ αὐτῶν ἐννοοῦνται καὶ αἱ Σωμαστικαί, οἷον ἡ Ἰππικὴ, ἡ Παλαιστικὴ, ἡ Ὀρχηστὴς κ. τ. διὰ τῶν ὁποίων ἀποκτᾶ τὸ σῶμα εὐκνησίαν, εὐστροφίαν καὶ ἰσχύν. Τεταύται ὑπάρχουσι καὶ αἱ Εὐθυμητικαὶ Τέχναι, ἡ Μουσικὴ, καὶ ἡ Θεατρικὴ. Εἶναι σημειώσεως ἄξιον, ὅτι αὐταὶ καὶ αἱ ἐξασπλητικαὶ τέχναι προηγούμεναι ποινῶς τοῦ πολιτισμοῦ τινὸς ἔθνους, καὶ ἐνίοτε τὰς μεταχειρίζονται ἠτύχως καὶ οἱ ἄγριοι.

Τὰ ἀντιστοιχίσματα βοηθήματα τῆς παιδείας, καὶ τῶν εἰρημένων τεχνῶν, εἶναι αἱ δημόσιαι Βιβλιοθήκαι, τὰ Ταμεία τῆς Φυσικῆς Ἱστορίας, τὰ Εἰκονολογεῖα, τὰ Ἀρχαιολογεῖα, τὰ Τεχνολογεῖα κ. τ. τὰ ὅποια ἐνίοτε ὀνομάζονται Μουσεία, καὶ συνιστῶνται συνήθως κατὰ τὰς μητροπόλεις, καὶ τὰ φροντιστήρια τῶν πεπαιδευμένων. Αἱ δὲ μικραὶ πόλεις καὶ κωμοπόλεις ἔχουσι βιβλιοθήκας ἰδιαιτέρας, ὅθεν δανείζεται ὁ θῆλων βιβλία, διὰ μικροῦ μηνιαίου μισθοῦ. Κατὰ ταύτας τὰς ἰδίας μικρὰς πόλεις συνιστῶνται καὶ ἑταιρίαι ἀναγνώσεως, ὅπου ἀναγινώσκει εἰς, καὶ ἀκούουσιν οἱ λοιποὶ. διότι τὰ ἀκουόμενα γίνονται εὐμνημονευτότερα.

Ὅστις θῆληνὰ κρίνη τὴν εἰς τὸν πολιτισμὸν πρόοδον τινὸς ἔθνους, πρέπει νὰ παρατηρῇ πάντα ταῦτα. Ἡ Ἀληθὴς ὁμῶς Ἐξευγένισις τινὸς ἔθνους οὐκ ἐπιτυγχάνεται, οὔτε διὰ τῶν ἐπιστημῶν μόνων, οὔτε

διὰ τῶν τεχνῶν· ἀλλὰ διὰ τῆς κοινῆς μεταδίδειως πα-
σῶν τῶν ἀναγκαίων γνώσεων, πρὸς πάσας τὰς κλάσεις
αὐτοῦ, καθ' ὅσον συγχωροῦσιν ἐκάστης οἱ βιωτικοὶ τρόποι,
καὶ ἔτι διὰ τῆς ἐξαλείψεως τῶν ἀμαθῶν προλήψεων, καὶ
τῆς παχείας θεισιδαιμονίας. Ὅσον πολυειδεῖς εἶναι αἱ δε-
ξιότητες, καὶ οἱ βιωτικοὶ τρόποι τῶν μερικῶν προσώπων
τινὸς ἔθνους· τοσοῦτον πολυειδῆς εὐρίσκεται μεταξὺ αὐ-
τοῦ καὶ ὁ πολιτισμὸς· ἔθεν δὲν παριστάνεται εὐκόλως ἢ
κατάστασις τοῦ πολιτισμοῦ τινὸς ἔθνους. Πρέπει κυρίως νὰ
διακρίνωται οἱ βαθμοὶ τοῦ ἔθνους· διότι ὁ βαθμὸς τοῦ
πολιτισμοῦ πρέπει νὰ γίνεταί ἀνάλογος μὲ ἐκείνους. Εὐ-
ρίσκονται ὅμως καὶ ἐνταῦθα ἐξαιρέσεις μεγάλαι· διότι
πολλοὶ διάσημοι ἄνδρες καταβυθίζονται εἰς τὸ ἥττον
ἐξευγενισμένον πλῆθος τοῦ λαοῦ, καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου τι-
νὲς κοινὰ ἄνθρωποι ὑπερυψώνονται πολὺ ἀνώτερου τῆς
ἐαυτῶν σφαίρας, διὰ τῆς λεπτοτέρας πνευματικῆς ἐξα-
σκήσεως.

§. 5.

Περὶ Βαθμῶν.

Μόνον μεταξὺ τινὸς ἀγριωτάτου ἔθνους δύναται νὰ
εὐρεθῆ πλήρης προσάλληλος ἰσότης πάντων τῶν με-
ρικῶν αὐτοῦ προσώπων. Ὅταν ὅμως εἰς τὸ τριουῦτον ἔθνος
λάβῃ χώραν ἢ ἐννοια τοῦ κτήματος, καὶ ἂν ἐγίνετο ἢ
αὐτῇ διανομῇ τῶν κτημάτων πρὸς πάντας· εὐθὺς προκύ-
πτει ὁ πλούσιος καὶ πέννης. Διότι ἢ εὐτυχία, ἢ ἐπιμί-

λεια, ἡ ἀγχίνοια καὶ ἡ φειδωλία ἀποκαθιστῶσιν ἕνα τινὰ αὐτῶν πλούσιον· ἡ δὲ δυσυχία, ἡ ἀμέλεια, ἡ ἄνοια, καὶ ἀσωτία ἀποδείκνύουσιν ἄλλον τινὰ πένητα· ὁ ἰσχυρῶτερος κατὰ τὸ σῶμα γίνεται φοβερὸς, ὁ συνετώτερος σεβάσμιος, καὶ ὁ γηραλαιότερος κρίνεται πάντοτε τιμιώτερος. Ἐν καιρῷ πολέμου γίνονται ἀναγκαῖοι εἰς τὸ ἔθνος στρατηγοί, πρὸς τοὺς ὁποίους πείθονται οἱ λοιποὶ, καὶ ἀκολουθῶσιν ἐκουσίως. Ὅταν κατ' ἀρχὰς σχηματίζεται πολιτεία, γίνονται ἐπιτάκται καὶ ὑπήκοοι, ἄρχοντες καὶ ἀρχόμενοι, ἐξουσιασαὶ καὶ ὑπεξούσιοι. Πάντα ταῦτα ἀναιροῦσι τὴν ἀρχαίαν ἰσότητα, καὶ ἀντεισάγουσι τὴν Διαφορὰν τῶν Βαθμῶν.

Ἡ ὑπεροχὴ τινὸς πρὸς τοὺς λοιποὺς γίνεται ἐνίοτε μόνον ἐκ προαιρέσεως καὶ ἐκουσίας βουλήs, ἢ ἐκ πραγματικῶν προνομίων, τὰ ὅποια ἐπικυρῶνει ὁ νόμος, καὶ ἢ τῆs οἰκογενείας καταγωγῆ. Τὸν ἀνώτατον βαθμὸν τῶν διαδοχικῶν προνομίων ἔχει ὁ Εὐγενής. Αὐταὶ διαίρουνται εἰς Ἰεροσωπικοὺς, καὶ Διαδοχικοὺς Εὐγενεῖς, καὶ οἱ μὲν προσωπικοὶ ψηφίζονται ὑπὸ τῶν ἀνωτέρων πολιτικῶν καὶ πολεμικῶν βαθμῶν· οἱ δὲ διαδοχικοὶ γίνονται τοιοῦται ἐκ τῆs καταγωγῆs τῆs οἰκογενείας αὐτῶν. Ἡ φύσις δὲν γινώσκει κληρονομικὴν ὑπεροχὴν· ἀλλὰ μόνον τὴν τῆs προσωπικῆs ἀρετῆs εὐγένειαν· τὸν δὲ μὲν τιμῆ μόνον, δείκνύουσα εὐγνωμοσύνην πρὸς τὴν τοῦ πατρὸs ἀρετὴν. Ἀποκατέστησαν ὁμῶs αἱ τοιαῦται ὑπεροχαὶ διαδοχικαί, ὅχι μόνον μεταξὺ ἀγρίων· ἀλλὰ καὶ μεταξὺ πολλῶν πολιτισμένων ἔθνων, καὶ μάλιστα ἀφ' οὗ ἤρχισαν νὰ κληρονομῶνται διαδοχικῶs οἱ ὡs βραβεῖον δοθέντες

τόποι πρὸς τοὺς δοκίμους πολέμικους, καὶ μετὰ τῶν ἐπι-
 πίων καὶ οἱ βαθμοὶ αὐτῶν. ἔθεν πρόκυψε τὸ Τεσσαρα-
 χικὸν Σύστημα *). Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἔπαυσαν τὰ
 πολεμικὰ χρέη, καὶ ἔμεινε μένουσ' ἡ εὐγένεια διαδοχική.
 Τὸν ἀνώτατον Βαθμὸν ἔχουσιν αἱ οἰκογένειαι τῶν διοι-
 κούντων μοναρχῶν· τὸν δὲ Δεύτερον, αἱ τῶν μεγα-
 ζάνων οἰκογένειαι· καὶ τὸν Τρίτον, οἱ λοιποὶ εὐγενεῖς.
 Κατὰ τινὰς Βυζωπαιας πολιτείας ὑπάρχει μετὰ τῶν
 παλαιῶν καὶ νέων εὐγενῶν καὶ ἄλλη τις διαφορά· διότι ὁ
 Παλαιὸς εὐγενής, ὅστις δύναται νὰ ἀποδείξῃ, ὅτι τοῦ-
 λάχιζον δέκα ἔξ πρέγονοι αὐτοῦ πρὸς πατρὸς καὶ μητρὸς
 εἶχον κατὰ σειράν τὸν ἐνόντα αὐτοῦ βαθμὸν, ὑπολαμβάνει-
 νεται ὑπέρτερος τῶν νεωτέρων εὐγενῶν· ἔθεν διατηρεῖ
 ἀκριβῶς τὸ Αἷμα αὐτοῦ ἀμιγῆς μὲ τοὺς κατωτέρους εὐ-
 γενεῖς. Ἡ δὲ Νέα Εὐγένεια ἀποκτάνεται ἐνίοτε διὰ
 χρημάτων· ἐνίοτε δὲ διὰ βαθμῶν διαδοχικῶν· καὶ ποτε
 μὲν δίδεται ὡς βραβεῖον ὑπὸ τῆς πολιτείας διὰ μεγάλα
 ἀνδραγαθήματα· ἄλλοτε δὲ ἐξ εὐνοίας καὶ ἔλεους. Ἡ
 εὐγένεια ἔχει τὸ δίκαιον νὰ ἀπολαμβάνῃ τοὺς ἀνωτάτους
 πολιτικούς καὶ κληρικούς βαθμοὺς, τὸ ὅποσον γίνεται οὕ-
 τως κατὰ τινὰς τόπους ἀπαρασαλεύτως. Ἀλλὰ τοὺς πα-
 ρόντας καιροὺς ἔλαβον τινὰ ἀλλοίωσιν τὰ πράγματα· διότι

*) Τεσσαρχικὸν Σύστημα εἶναι, ὅταν οἱ μερικῶν τόποι τινὸς πολι-
 τείας ἐξουσιάζονται διαδοχικῶς ὑπὸ τετραγμένων ἀρχηγῶν, ὡς
 κτήματα ἰδίας· οἱ δὲ ἀρχηγοὶ αὐτοὶ χρωσθεῖσι νὰ σωτηρί-
 χωσιν ἐξ ἰδίων εἰς τοὺς τυχεύοντας τῆς πολιτείας καλίμους. Τὸ
 πολιτικὸν τοῦτο σύστημα εἶναι τὸ μᾶλλον ἀνώμαλον, δυσδιεί-
 ρωτον, ταραχῶδες, καὶ ἀσθινές.

μόνον ὁ ὑπερέχων εὐγενῆς κατὰ τὰ φρονήματα, τὰ ἦθη καὶ τὰς ἀνδραγαθίας, δύναται νὰ συντηρήσῃ εἰς τὴν οἰκογένειάν του τὴν διαδοχικὴν εὐγένειαν, τὴν ὑποστηριζομένην ἔτι ὑπὸ ἀρχαίων ἀθροιστῶν προλήψεων.

Ὅσοι δύνανται νὰ διατάττωσιν ἑαυτοὺς ἐλευθέρως, καὶ τὰς ἑαυτῶν ἐργασίας καὶ κτήματα, οὗτοι συνιστῶσι τὸν βαθμὸν τῶν Ἐλευθέρων τῆς πολιτείας, εἰς τὸν ὅποιον ἀνάγονται οἱ πολῖται, καὶ πολλαχοῦ καὶ οἱ χωρικοί. Τινὲς πολιτείας κατοικοῦνται διόλου ὑπὸ ἐλευθέρων· οἱ δὲ ὀλίγοι εὐγενεῖς αὐτῶν δὲν ἔχουσι κανέν προνόμιον· ἀλλὰ πάντες ἀπολαμβάνουσι τὰ αὐτὰ δίκαια, καὶ ὑπόκεινται εἰς τὰ αὐτὰ κρῆνη. Ἐκεῖ λοιπὸν μόνον ὁ πλοῦτος, τὸ ἀξίωμα, καὶ τὸ ἐπάγγελμα σχηματίζουσι τινὰ ἀβέβαιον διαφορὰν.

Πρὸς τοῦτοις ἄλλαι πολιτείας ἔχουσι κατοίκους τοιοῦτους, τῶν ὁποίων τὰ σώματα, αἱ ἐργασίαι, καὶ τὰ κτήματα ἀνήκουσιν εἰς ἄλλον τινὰ οὕτως· ὥστε δὲν δύνανται νὰ διατάξωσιν οὔτε ἑαυτοὺς, οὔτε τὰ ἑαυτῶν· ἀλλὰ πᾶν ὅ,τι πράττωσι καὶ ἔχουσιν, εἶναι κτῆμα ἄλλου. Οἱ τοιοῦτοι ἀναγκάζονται νὰ κατοικῶσι μίαν τινὰ ὀρισμένην κώμην, καὶ ὄχι ἄλλην, καὶ ἀνομάζονται Δοῦλοι καὶ Ἵποχείριοι· ὅταν δὲ πωλῶνται καὶ εἰς τὴν ἀγορὰν ὡς κτήνη, λέγονται Ἀνδράπαδα καὶ Σκλάβοι. Ἄλλ' ἐπειδὴ αὕτη εἶναι ἡ οἰκτροτάτη τοῦ ἀνθρώπου κατῆσασις, καὶ προβαίνει καὶ διαδοχικῶς· διὰ τοῦτο αἱ πλείους πολιτείας, αἱ ἔχουσαι ἀκόμη τοιοῦτους κατοίκους, ἐμετρίσασαν τὸ κακὸν διὰ νόμων, καὶ τινες ἐξήλειψαν αὐτὸ παντάπασι. Διὰ ταῦτα οἱ βαθμοὶ τῆς δουλείας ἀποκατέστησαν

πολυειδέες· ὥστε ἐνιαχοῦ δύναται τις νὰ ἐλευθερωθῆ με
ὀλίγα χρήματα· ἢ σώζων ἔτι λείψανα τινὰ τῆς παλαιᾶς
δουλείας, ἀγγαρεύεται ὑπὸ τοῦ ἑαυτοῦ δεσπότου, καὶ ἀ-
ποδίδει αὐτῷ καὶ φόρους τινάς. Πρὸς τούτοις τινές τῶν
πολιτειῶν ἐθέτισαν ποινὴν κατὰ τῶν δεσποτῶν, οἵτινες
θανατώνουσι, ἢ τιμωροῦσι ἀπανθρώπως τὰ ἑαυτῶν ἀν-
θρώποδα. Πολλοὶ ὅμως ἄλλοι ἐξήλειψαν διόλου τὴν δου-
λείαν, καὶ μεταχειρίζονται αὐτὴν μόνου ὡς ποινὴν κατὰ
τῶν κακούργων.

§. 6.

Περὶ Χαρακτῆρος.

Ἐκάστου ἔθνους κατὰ τὸ μέτρον τῆς ἑαυτοῦ καταστά-
σεως καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, ἔχει καὶ τρόπον ἰδιαιτέρου τοῦ
συλλογιζέσθαι καὶ πράττειν, εἰὰ τῶν ὁποίων διακρίνεται
τῶν λοιπῶν ἔθνῶν. Ταῦτα ἀποδίδονται εἰς αὐτὸ ὡς ἴδια,
καὶ συνηθῶσι τὸν Ἐθνικὸν αὐτοῦ Χαρακτῆρα. Ὁ
τοιοῦτος χαρακτῆρ τῶν ἔθνῶν εἶν ὑποπίπτει πάντοτε ἀ-
μίσως εἰς τὴν ὄρασιν· ἀλλ' ὑποκρύπτεται κατὰ τὸ μᾶλ-
λον καὶ ἥττον. Ὄταν αἱ πράξεις ἀποκαθισῶσι προφανῆ
τὸν χαρακτῆρα, καὶ διακρίνωσι ἐν ἔθνῳ τῶν λοιπῶν·
τότε λέγεται ὁ τοιοῦτος χαρακτῆρ Ἰδιόζων, ὅστις προ-
κύπτει ἐκ τῶν κοινῶν καὶ ἐλευθέρων πράξεων τοῦ ἔθνους.
Πράξεις δὲ νοοῦνται τὰ ἐπικρατοῦντα ἥθη, ἢ συνήθη
θίατα, αἱ κλίσεις, τὰ ἔθνηκα παίγνια, καὶ αἱ ἡθοναί.
Ὁ χαρακτῆρ ἐκάστου ἔθνους συνεισφέρει πολὺ εἰς τὴν ἰσο-

ρίαν αὐτοῦ καὶ τὴν διοίκησιν, τὰ ὅποια ὁμοῦ μὲ τὸ κλίμα καὶ τὴν ἀγωγὴν ἀντενεργοῦσι πάλιν εἰς τὸν χαρακτήρα. Ἡ Γεωγραφία πρέπει νὰ ἐκλέγῃ μόνον τὰς κεφαλαιώδεις καὶ προφανεῖς πράξεις, αἱ ὅποια συνισῶσι τὸν χαρακτήρα.

Ἡ περὶ τὸν ἐθνικὸν χαρακτήρα κρίσις χρειάζεται σπέψιν ἀκριθεῖ, ἵνα μὴ ἀπατηθῇ ὁ κρίνων. Αἱ ἠθικαὶ πράξεις ὑπάρχουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀποτέλεσμα τῶν ἰδεῶν· ὅθεν εἶναι ἀτοπον τὸ νὰ ἀπαιτῆ τις ἀφ' ἐνὸς ἔθνους, καθὼς καὶ ἀφ' ἐνὸς ἀνθρώπου, περισσότερο ἀφ' ὅσον συχωροῦν εἰς αὐτὸ αἰ μὴ ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ περιβάσει. Πρὸς τοῦτοις δὲν πρέπει νὰ κρίνεται τὸ πᾶν ἔκ τινων προσώπων μόνον, ἢ ἔκ τινων πράξεων· διότι πᾶν ἔθνος ἔχει συνετοὺς καὶ μωροὺς, χρησομένους καὶ κακοήθεις, ἐπιτηδεῖους καὶ ἀνεπιτηδεῖους, ἀνδρείους καὶ ἀνάνδρους. Τὰ ἐναντία ταῦτα ἰδιώματα εὐρίσκονται εἰς τὸν χαρακτήρα τῶν πολιτισμένων ἐθνῶν πολὺ ἰσχυρώτερα. Ὁ κριτικὸς πρέπει νὰ παρατηρῇ τὴν διαφορὰν τῶν βαθμῶν, καὶ τῆς ἡλικίας, καὶ κυρίως τὸν πολυάριθμον βαθμὸν, τὸν συνισῶντα τὸ ἔθνος, καὶ ἐν ἐνὶ λόγῳ νὰ ἔχη ὁδηγὸν τῆς κρίσεως τὴν γνῶσιν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τὴν ἀληθεῖ φιλανθρωπίαν.

§. 7.

Περὶ Ἐπιτηδεύματων.

Ἐὰν ὑποτεθῇ, ὅτι πρέπει νὰ πολιτίζηται ὁ ἀνθρώπος· πρέπει ἀναγκαίως καὶ νὰ ἐργάζεται. Διότι μόνον